

Pap Ferenc – Fehér Ágota

Az értékek és a lelki fejlődés útja – értékközvetítés és tehetséggondozás¹

Személyiségünk formálódása életünk fontos kísérője, tapasztalataink és élményeink pedig leginkább akkor segíthetik a legjobb képességeink kibontakoztatását e folyamatban, ha tudatosan törekszünk aktivizálni az értéket magunkban hordozó, illetve az értéket teremteni segítő eszköztárunkat. A gyermekek felnövekedését kísérő felnőttek számára még fontosabb üzenetként szolgál mindez, hiszen egyrészt saját példájukkal mintát állítanak, így hatásuk megsokszorozódik, másrészt a gyermekek sokrétű készségeinek a köréből igen lényeges, hogy melyek megmutatkozásához hogyan kapcsolódnak.

Az egyén számára a környezettől, főként a számára fontossággal bíró személyektől érkező visszajelzések még jelentősebb szerepet kapnak, a pozitív személyes kapcsolatban hordozott kötődés megerősítő ereje fokozottabb, s közvetlenebb módon határozza meg a személy önmagáról alkotott elgondolásait, saját készségeinek a megélését is. Abban tehát, hogy a legjobb képességek kibontakoztatása megvalósulhasson, a személyes értékek közvetítésének és megerősítésének kiemelt szerepe van. Jelen tanulmányban az értékek e vonatkozásait a tehetséggondozás aspektusából gondoljuk át, különösen az értékelés által formált önértékelés szempontjából.

Az érték mint kitartás a megbecsülendő mellett

Ha valamit értéknek, értékesnek tekintünk, az egyfajta kiemelést, pozitív minőséget hordoz, amit érdemes, fontos becsben tartani, megbecsülni (Bárczi–Ország, 2016; Ittész, 2021). A megítélés során a minőség, a belső minőség megtapasztalása és megerősítése áll a középpontban, kijelölve ezzel a dolgok fontosságát, jelentőségét (Bugán, 1994). A minősítés a későbbiekben is követendő irányt mutat, jelezve az értékes, az alapvetően tartandó lépéssoraink rendjét, ezzel is kitartással erősít a sodródások ellen.

Szoros összefüggés van az érték, az értékesség meghatározása, az értékelés mint a fontosságot megragadó és egyúttal a szelektálás folyamataival összhangban álló mechanizmus között: hiszen aminek értéket tulajdonítunk, ahhoz pozitív minőség kapcsolódik, az egyúttal azt is jelenti, hogy a sokaság helyett mégis következetesen mellette tartunk ki, nem választunk más irányt. Mindez pedig a viselkedést is meghatározza, amelynek kapcsán ugyancsak megmutatkozik a szelekció, hiszen azon reakciók válnak gyakoribbá, amelyek az alkalmazkodást szolgálják a túlélés érdekében, ezek pedig evolúciós tapasztalatokat is hordoznak magukban (Bugán, 1994). Az értékek mindezek nyomán a motivációt is szolgálják, segítséget nyújtanak az egyén számára a hiányélményének betöltésében, így az értékes dolgok, folyamatok megtartásában, végső soron az egyensúly lelki élményének az elérésében.

Az ember a saját értékelő viselkedéséhez, a saját értékeihez mindig újabb, magasabb rendű értékelő viszonyt alakít, értéktárgyait rendre új és új összefüggésekben is megvizsgálja,

¹ A kutatást a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának a *Tehetséggondozás és minőségbiztosítás új környezetben* című pályázata támogatja.

jelentőségüket akár módosítja, így értékrendszerét folyamatosan átstrukturálja (Bugán, 1994). E tudatosság a személyiségfejlődés folyamatában, a környezettől érkező visszajelzések mentén is formálódik, egyre magasabb rendű szempontok épülnek be, s válik komplexebbé a személyes értékrendszer. A folyamat a személyiségfejlődés során közvetlenül szolgálja a legjobb képességek kibontakoztatását, így a tehetséggondozás is teljesebbé válik az értékelés segítő kísérésével.

Az értékelés mint az értékekben, az értékességben való bizalom és az önbizalom forrása

Az egyén számára a fontossággal, a megbecsüléssel bíró értékek köre, a személyes értékrendszer elsődleges formálói a számára ugyancsak fontossággal bíró, érzelmi kötődést jelentő személyek. „Az értékátadás folyamata a gyermek centrális kapcsolataiban létrejövő minősítések sorozata. ... A gyermek viselkedése ezen centrális értékelések (értékek) köré szerveződik, majd egyre inkább kikristályosodik az az arculat, amelyben az egyéni érdekei és ehhez kapcsolódva az egyéni minősítései is kialakulnak, amelynek alapja az énazonosság („önminősítés”) megjelenése.” (Bugán, 1994, 45)

A gyermek felnövekedését kísérő nevelés módjának, s legfőképp az ő szükségleteire hangolt nevelésnek kiemelt szerepe van e folyamatban: hiszen először fontos meg tapasztalni, hogy valaki ránk figyel és jót szeretne nekünk, majd ennek nyomán születhet meg annak a megélése, hogy van bennünk valamilyen érték, ami egy másik valaki figyelmére érdemes. Bízhatunk tehát abban, hogy van, aki gondoskodik rólunk, ám csak ennek nyomán alakulhat ki annak a megélése is, hogy van bennünk érték, ami fontossá tesz valaki számára – vagyis önmagunk értékében is bízhatunk. Erik H. Erikson személyiségfejlődésről alkotott elmélete a legfontosabb alapélményként tekint a bizalom meg tapasztalására: bízni előbb valaki másban, majd ennek nyomán végső soron önmagunkban is. A gyermek „egyéni szükségleteire válaszoló érzékeny törődés a személyes megbízhatóság érzésével párosul” (Erikson, 2002, 245). Tehát az önmagunkban való bizalom nem alapozódhat meg anélkül, hogy valakiben meg ne bízhatnánk. Az önbizalom, az önértékelés mindezekén túl azt is magában hordozza, hogy reményünk lehet a saját magunkban rejlő értékek megmutatkozásában, hiszen jó szolgálatot tehetnek mindezek abban, hogy tágabban, mások szemében is értéket jelenthessenek, így minőséget hordozva azt valóban kibontakoztathassuk.

Carl G. Jung elmélete a személyiségfejlődés központi meghatározójaként tekint a befelé, az önmagunkba irányuló figyelemre, hiszen általa tapasztalhatjuk meg közvetlenebb módon is az ott rejlő belső értékeinket, képességeinket. Előfordulhat, hogy ezek nem feltétlenül fejeződhetnek ki, illetve nincs egészen egység a kifelé mutatott és – az eközben – belül hordozott élmények, reakciók között. Ha nem arra figyelünk, hogy mások számára mit mutatunk magunkból, hanem a meglévő, valódi értékekre, készségekre, úgy azok megragadhatóbbakká és kifejezhetőbbé is válnak. Az egyénnek „képesnek kell lenni a figyelmes hallgatásra, és arra, hogy átadja önmagát a fejlődésre irányuló belső ösztönzésnek” (von Franz, 2000, 161). A fejlődés pedig sokkal inkább a belső értékekre való minél teljesebb rátalálást, valamint az azok mentén való viselkedést lenne fontos, hogy jelentse. „Az ember lelki útjának célja az én megváltozása, átformálódása. ... Ki kell zárunk az összes felszínes, illékony létezési és cselekvési módot ahhoz, hogy a ránk bízott talentumot felismerjük” (Benner, 2024, 16–17). Ha pedig közelebb érhetünk a személyünkben hordozott értékekhez, képességekhez, úgy ezzel azt az önmagunkat találhatjuk meg, akinek az útját és a hozzá rendelt képességeket már a születésünk során megkaptuk. Közelebb érkező és megbecsülve értékeinket, „olyannak láthatjuk önmagunkat, amilyenek Isten lát minket ... [s mindez] a valódi önismeret feltétele” (Benner, 2024, 19).

Értékeinket, készségeinket kegyelmi ajándékként kaptuk, ám feladatunkként is tekinthetjük a hozzá rendelt küldetés megvalósítását. A gyermeket nevelő felnőttek számára mindez azt üzeni, hogy kísérésük által a legjobbat azzal tehetik, ha ennek a személyes útnak a járását, a személy előtt álló küldetésekben, feladatokban való helytállását segítik. Mindez pedig abban is kifejeződik, ha visszajelzéseikkel, értékeléseikkel tudatosítani törekszenek a személy értékeit, vagyis megerősítik azokat akár csak a megmutatkozó értékek, erőforrások megnevezésével. Ha szóban kiemelést kaphat a megbecsülendő érték, azzal már fontosságot is erősíthetünk, s így a megbecsülendő készséghez kapcsolódó minőség is megerősítést, hosszabb távon támogatást kap. A megerősített mozzanat alapvető viselkedéslélektani tanulság mentén várhatóan gyakoribbá is válik, a kapcsolódó érték így ezzel is többé tehető. Az értékelés közelebb segíthet az egyén számára rendelt út teljesebb járásához, amelynek a pályaválasztás során, a személyes hivatásra találás vonatkozásában szintén fontos segítő szerepe van.

Az erőforrások és a további fejlődés lehetőségei – az értékelés lelki üzenetei

Az ember alapvető szükségletei közé tartozik a szeretetkapcsolatokra és a megbecsülésre vonatkozó igény, s mindezekben a valakikhez tartozás élményén túl mások értékelésének a vágya is kifejeződik (Maslow elméletére hivatkozva Herskovits, 2013, 76). Biztonságérzést erősít, ha egy szeretett személy észreveszi és megerősíti az értékeinket, az élet útelágazásaiban és nehéz feladathelyzeteiben ezzel is támaszt nyújt, biztos pontokat nevesít, így az elsodortatás ellenében lelki erőforrásokat jelent mindez az egyén számára.

Azt gondolhatnánk, hogy a jó képességekkel bíró gyermekek, fiatalok útja szinte töretlen, s a gondoskodó figyelem inkább a nehézségekkel küzdők, az alapképességeikben is megsegítést igénylők számára fontosabb. Mégis, a jó képességek mellett is megmutatkozhat az egyén sérülékenysége, lelki egyensúlyvesztése, kétségek és aggodalmak terhelhetik az előmenetelét, a lelki vívódások pedig akár akadályai is lehetnek a meglévő értékek és képességek kibontakoztatásának. A tehetséggondozás vonatkozásában így az értékek megerősítése, az értékelés ugyancsak fontossággal bír, főként kiemelendő, hogy a tehetséges személyiség a környezetből érkező visszajelzések irányában fokozottabban is fogékony (Harmatiné Olajos, 2011).

A nevelők természetesen a szavaikon túl is mintát nyújtanak: nem véletlen, hogy a tehetséggondozás szempontjából is azok a családok a leginkább támogatóak, akiknél életük alappillére kellő biztonságot fejez ki, tehát nem egzisztenciális, megélhetési problémák töltik meg napjaikat, ám emellett céljaikért meg kell küzdeniük. Vagyis a gyermek azt láthatja, hogy a kitartó munka fontos értéket jelent, általa előrébb érkehetnek a célok megvalósítása felé. „A szülői ház hatásai között jól ismert az úgynevezett melegházeffektus, azaz a szülők tudatos, fejlesztő és támogató hozzáállása a tehetséges gyermekükhöz, amely során értékeket, azonosulási modelleket közvetítenek, így serkentve a tehetségfejlődést. Az ingergazdag környezet, a szabadság és a biztonság élménye, az inspiráló személyek jelenléte a gyermek életében mind-mind előmozdító hatásúak. Mindezekon túlmenően a demokratikus légkör, a világos, egyértelmű elvárások melletti kongruens pozitív megerősítések dominanciája és a biztonságos kötődési mintázat is kiemelt jelentőségű a tehetség kibontakozásának a támogatásában. Az úgynevezett áramlatélményt (flow) elősegítő családi interakciók, a magas szintű elvárások melletti magas szintű támogatás megléte is lényeges pozitív pszichoszociális tényező.” (Olajos, 2019, 191)

E viszonyulásnak az értékelésben kifejeződő tanulsága is többértű, egyúttal kifejezi a tehetséggondozáson túli, nemcsak a családi viszonyrendszerben megerősíthető tanulságait.

Az értékelés mint megerősítés a célok irányában

Forrás: Nagy Fanni archívuma

A személyiségfejlődés útja alapvetően lehetőséget nyújt arra, hogy a jelenlegi állapotból egy minőségileg magasabb szintre érjen az egyén. Ebben segítséget jelent, ha időről időre célzottan átgondolhatóak a célok: mi vezérli az egyént, mit szeretne elérni, mi nyújt számára megelégedést az eddigi eredményei kapcsán és egyúttal annak a megélését, hogy jó úton van, halad előre a terve szerint, a távolabbi cél megvalósítása felé. Magának a célnak az új és új átgondolása, a rátekintés fontos segítséget jelent abban, hogy a saját viszonyulásunkat vele kapcsolatban tovább pontosíthassuk, akár magát a tervünket formálhassuk, olyan mozzanatot is észrevegyünk a cél felé vezető úton, amelyet korábban nem tettünk. Ezek mind közvetlen szerepet töltenek be a cél közelebbi érzéséhez, s általuk a saját formálódásunkat is megtapasztalhatóvá teszik az úton. Az értékelés tehát azáltal tölti be jó szolgálatát, hogy segít összekapcsolni a célt az ahhoz vezető tevékenységgel, másrészt pedig a cél elérését támogató tevékenységek irányában teszi tudatosabbá a személyt (Rapos, 2022). A konstruktivista tanuláselméletek szerepét mind a külső személytől érkező, mind az önértékelés kapcsán megerősítik e vonatkozásban.

Az értékelés mint a meglévő értékek, erőforrások támogatása

Az értékelés lelki üzeneteit tekintve további segítő szerepét jelenti magának a már megtett útnak a megvalósításához kapcsolódó értékek, erőforrások tudatosítása. Időről időre megállva és

áttekintve az eddigi eredményt, az egyén közvetlenebb módon élheti meg a saját erőforrásait, a készségeit, amelyeket önmagában hordoz, s melyekkel az út megtétele megvalósulhatott. Mindezek tudatosítása kiemelten lényeges, hiszen e készségek valóban ott hordozódnak az egyén eszköztárában, ám nem feltétlenül szoktak kitűnni, amennyiben minden rendben halad. A sikerélmény gyakran feledteti háttérüket, így mindez üzeni is a gyermekek felnövekedését kísérő felnőttek számára: fontos, hogy időt szánjanak rá. Legyen a beszélgetési témaszálak között a korábbi feladatokban való helytállást segítő készségek, értékek tára, hiszen ezek a már megvalósult tapasztalatokkal kapcsolódnak, már a saját személyes megküzdési stratégiáknak is a közvetlen részei. Az út megtételét lehetővé tevő készségek, értékek tudatosítása ugyanúgy része kell, hogy legyen mind a tehetség-, mind a felzárkóztató programoknak, hiszen ez az elkövetkező helytállásokhoz is hozzájárul: tudatos kapaszkodót erősít akkor is, amikor újabb nehéz helyzetben kevésbé tűnik elő mindez. Az öröm pillanataiban könnyen megérezzük, hogy áldottak vagyunk – ami viszont nehézségekben is ugyancsak igaz (Benner, 2024): megterhelő élethelyzetek, nehezebb feladatok szintén rámutatnak, van mit megbecsülni a már megvalósított eredményekben, közelebbről átgondolva az azokhoz szükséges értékeinket, azok a nehezebb körülményekben is hasznosíthatók számunkra.

Az értékelés mint a fejlődés iránymutatója

Az értékelés a célok és a meglévő értékek, erőforrások tudatosítása mellett további tartalmi meghatározót is magában hordoz: a hibákból, a tévesztésekből való tanulás lehetőségeként a személy számára a további fejlődésre serkentő, az egyén jobbra válását, a minél magasabb minőségű, következő eredményeinek az elérését segítő üzenettké is válhat. Nehézségeket, megterhelődéseket bár nem kívánunk, mégis időről időre találkozunk velük, így ezekre inkább az újabb tanulságok megtalálásnak a lehetőségeként, s általuk az újabb megküzdési módok és a helytállást segítő értékek megtapasztalásaként kell tekinteni. Ezekben a helyzetekben tulajdonképpen már az is értéket jelent, hogy sérülékenységünk mellett arra is rámutatnak: ne feledjük, hanem éljük meg, hogy van mire támaszkodnunk, van kihez fordulnunk, s „minél bátrabban vállaljuk a saját gyengeségünket, annál szilárdabban tudhatjuk, hogy van, aki igazán és mélyen szeret” (Benner, 2024, 58) – „mélységeinkkel, bonyolultságunkkal, mindenestől, bűneinkkel együtt” (Benner, 2024, 68). Minél mélyebben megismerjük ezt a szeretetet, ami elfogad és kitart mellettünk, annál jobban megérezhetjük önmagunkban az ajándékként kapott készségeinket, amelyekre támaszkodva a megoldást is megtalálhatjuk az adott nehézségben. Az esetleges negatív értékelés szembesítése, az elveszettség érzése magában hordozza tehát a megtalálást is: „identitásunk nem más, mint az a személy, akinek megéljük önmagunkat – a belső én, amelyet magunkban hordozunk” (Benner, 2024, 56). Rátalálni egy új értékre, gondolatra, készségre lényegében szintén önmagunkban lehetséges igazán, egyúttal ehhez a személyünket formáló, mély tapasztaláshoz ismereteken, objektív tartalmakon túl szükség van személyes, valóságos megismerésre, valamint a megismerés tárgyához való közvetlen viszonyulásunkra is figyelniünk kell (Benner, 2024, 30). A gyermekek fejlődését kísérő társakkal közösen átgondolva mindezeket, az egyén önmaga megismeréséhez kapcsolódóan is lélekben gazdagító élményekkel gyarapodhat, s e lelki közösség ugyancsak hozzájárulhat az értékeinek a kiteljesítéséhez.

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.

Felhasznált irodalom

Bárczi Géza–Ország László (szerk.) (2016): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, url: <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=%C3%A9rt%C3%A9k> (Letöltés ideje: 2025. december 18.)

Bugán Antal (1994): *Érték és viselkedés*. Pszichológia a gyakorlatban 49. Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN: 963-05-6794-6.

David G. Benner (2024): *Az önismeret ajándéka. Szent hívás valódi éniünk felfedezésére*. Budapest, Harmat Kiadó, ISBN: 978-963-288-866-8.

Erik H. Erikson (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Budapest, Osiris Kiadó, 243–271., ISBN: 963-389-308-9.

Marie-Louise von Franz (2000): Az individuáció folyamata. In: Carl G. Jung (szerk.): *Az ember és szimbólumai*. Göncöl Kiadó, Budapest, 157–230., ISBN: 978-963-918-323-0.

Harmatiné Olajos Tímea (2011): *Tehetség és szocioemocionális fejlődés*. Debrecen, Didakt Kiadó, ISBN: 978-615-5212-00-0. url: http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/Tehetseg_es_szocio-emocionalis.pdf (Letöltés ideje: 2025. december 18.)

Herskovits Mária (2013): Elméleti alapok a tehetségről. In: Herskovits Mária – Ritoók Magda (szerk.): *Tehetségek vonzásában. A tehetséges fiatalok segítése az életviteli-életvezetési tanácsadó szolgálatok módszertani támogatásával. Kézikönyv*. Budapest, Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület, 66–79., ISBN: 978-963-88170-5-1., url: file:///D:/2021_m%C3%A1rcius/Cikkek_tanulm%C3%A1nyok_k%C3%B6nyvek/Tehets%C3%A9g/Tehets%C3%A9gek%20vonz%C3%A1s%C3%A1ban_FETA%20k%C3%B6nyvek.pdf (Letöltés ideje: 2025. december 18.)

Ittész Nóra (szerk.) (2021): *A magyar nyelv nagyszótára. Új történeti-értelmező szótár. VIII. kötet*. Budapest, Nyelvtudományi Kutatóközpont, url: <https://nagyszotar.nytud.hu/dictsearch.html?query=%C3%A9rt%C3%A9k&mode=normal&honly=true> (Letöltés ideje: 2025. december 18.)

Olajos Tímea (2019): A tehetségigérek fejlődésének általános jellemzői, kiemelten az alulteljesítő és speciális bánásmódot igénylő más tehetségesek fejlődésének sajátosságai. In: Szabó Zsuzsa (szerk.): *A tehetség kézikönyve*. Budapest, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 186–209., ISBN: 978-615-00-6636-3, url: https://tehetseg.hu/sites/default/files/kezikonyv/nk_mind_0.pdf (Letöltés ideje: 2025. december 18.)

Rapos Nóra (2022): A pedagógiai értékelés. In: Falus Iván (főszerk.) – Szűcs Ida (szerk.): *A didaktika kézikönyve. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz*. XIX. fejezet. Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN: 978-963-454-845-4.